

Andor Csaba

Radó György emlékezete

A halála előtti percekben Einsteinnel kapcsolatos észrevételeit vetette papírra, néhány hónappal korábban *Az ember tragédiája* fordítóihoz fűződő viszonyáról számolt be a Palócföld* lapjain, azt megelőzően *A magyar irodalom külföldi fogadtatása* című művét rendezte sajtó alá. Életútjáról a vele egykorúak tudnának hitelesen beszámolni. Azok, akik talán – hozzá hasonlóan – most írják utolsó emlékeiket. Az egyfel fiatalabb nemzedék sietősebb tempója kevesebb időt engedélyez, így a megemlékezés a két nemzedékkel fiatalabbakra hárul. Azokra, akik Radó György monumentális életművéből szinte csak címszavakat ismerhettek meg, s legfeljebb egy szűk ösvényen tudták a mester munkásságát követni.

Amikor 1987-ben az *Országos Pedagógiai Intézet* könyvtárosa meglobogtatta előttem a Madách Imre életrajzi krónika című könyv megrendelőlapját, akkor még nem tudtam, hogy életem egy fontos kapcsolata veszi kezdetét. Csak abban voltam biztos, hogy ez a könyv (többek között) nekem íródott. Szorgalmasan tanulmányozni kezdtem tehát a menetrendet: miként tehetném meg a legrövidebb idő alatt a Budapest-Salgótarján-Budapest útvonalat. Egy könyv megszerzésére sem azelőtt, sem azóta nem volt bennem akkora igyekezet, de nem is találkoztam olyan könyvvel, amely ennyire megérte volna a fáradságot. Úgy rémlik, odafelé és visszafelé is Hatvannál át kellett szállnom, s talán még egy órát sem tölthettem Tarjánban. De arra egészen tisztán emlékszem, hogy mire visszaérkeztem Hatvanba, a könyv mellett már egy lap megtelt jegyzetekkel, s mire Pestre értem, addigra alapvetően megváltozott a véleményem: nem egyszerűen a Madách-kutatásról, de magáról az irodalomtudományról is. Ha utólag belegondolok, jó húsz évvel korábban éppen Einstein munkája gyakorolt rám hasonló hatást.

Miként 1966-ban Einsteinnek, úgy 1987-ben Radó Györgynek szerettem volna feltenni né-

* *Palócföld XXVIII. (189-198), (285-293)*

hány kérdést. Ezúttal sikerült kifognom a halálon: Radó György még élt. A kis asztalon boros és konyakos üvegeket láttam (talán ez volt az első és utolsó alkalom, hogy illendőségből ő is fogyasztott valamit), oldalt kicsiny, de annak rendje és módja szerint feldíszített karácsonyfa állt. Nagyjából ilyen környezetre számítottam, amikor első telefonbeszélgetésünk alkalmával elmondta, hogy nem sokkal korábban halt meg a felesége. Később időről időre meglátogattam őt, de csak két év múltán találtam némiképp riasztónak, hogy még mindig ugyanazok az üvegek, ugyanazok a poharak, s ugyanaz a karácsonyfa van a középső szobában.

Az *Ezeregy éjszaka meséinek* hétkötetes kiadása, amelyre beszélgetéseink során újra és újra a tekintetem esett, realitást kölesőzött látogatásaimnak: ő is tudott volna ezeregy éjen át folyamatosan mesélni az emlékeiről. Öregségére egy hanyatló kultúrában találta magát, ahol az individualizmus eluralkodott, s őrá – igen szűk környezetét leszámítva – végképp nem figyelt szinte senki. Ennél sokkal súlyosabb bajnak tartotta azonban, hogy maguk a témák nem keltettek kellő érdeklődést, amelyekről írt.

Valóban: van valami képmutató abban, ahogyan a magyar irodalom nemzetközi ismertségéről és elismertségéről, pontosabban szólva az ismertség és elismertség hiányáról évtizedek óta szólunk. A lehangoló igazság ugyanis az, hogy szinte senkit sem érdekel, kit, hányszor, milyen sikerrel fordítottak magyarról idegen nyelvre. Radó György életének keserű tapasztalata az volt, hogy pusztán üres szólamokról van szó, amikor egyesek e témáról írnak. Ha mi magunk sem vagyunk kíváncsiak arra, hogy ki, mikor, mit fordított le a magyar irodalomról idegen nyelvre, akkor milyen jogon kérjük ezt számon másokon?

Márpedig nem vagyunk kíváncsiak rá! Ha kíváncsiak lettünk volna, úgy a sok-sok éve elkészült *A magyar irodalom fogadtatása külföldön* c. kötet kiadóra talál, így azonban a munka, az utolsó nagyobb lélegzetű mű, amelynek megjelenésében Radó György még reménykedett, változatlanul megjelenés előtt áll. (Most már szerencsére minden jel szerint valóban meg fog jelenni.)

Személyiségéből, gondolkodásmódjából, tapasztalaiból nemzedékem már csak morzsákat gyűjthetett össze. „Független irodalmár” volt, a függetlenségnek abban az igazi értelmében, ahogyan Konfuciusz (Kung Fu-cse) beszélt a függetlenekről: „Nincs állásom, ezért ráerek fontos dolgokkal foglalkozni”. Nos, ez a nagyszerű tervek sokaságával élethossziglan foglalkozó ember, erre az egyre valóban mindig ráért.

Nyitottsága sok szempontból kortársai fölé helyezte őt. A nála húsz-harminc évvel fiatalabb irodalmárok 19. századi módszereit feladva, 75. életévén túl ismerkedett meg a számítógéppel, s attól kezdve mindent szövegszerkesztővel írt. Ez csupán egy apró, de jellemző adalék életének utolsó éveiből, s szellemének lenyűgöző frissességéből. Pedig amikor megkapta a szövegszerkesztő gépet, arra kért, segítsen majd alkalomadtán a betanulásnál. De nem szorult segítségre: mire két héttel később meglátogattam őt, már javában dolgozott a gépen, s attól kezdve Szigligetre is magával vitte.

Szerteágazó nyelvismerete, s a magyar irodalom fordításai iránti érdeklődése kínálta a nagy témát: Madách Imrét. S emellett talán egy életrajzi vonatkozás: színésznőt vett feleségül, így

egészen természetes, hogy a színpadi produciók különösen vonzották őt. Többé már nem tehetjük fel neki a kérdést: végülis mi inspirálta a *Madách Imre életrajzi krónika* megírására? Korábbi cikkeit figyelembe véve minden bizonnyal az a körülmény, hogy látnia kellett: legnagyobb alkotóink legalapvetőbb adatai is tévesen szerepelnek a lexikonban csakúgy, mint a tankönyvekben.

Mint elmondta, nem is azt tartotta a legaggasztóbbnak, hogy vaskos tévedéseket hagyományozunk át az utókorra, mint inkább azt, hogy egyes Madách-kutatók "magasabb" szempontra hivatkozva kiállnak e tévedések szentesítése mellett. Ennek riasztó példajaként említette Madách születését. Minden rendelkezésére álló forrás szerint január 20-a a helyes dátum, de mert a keresztelés másnap, 21-én történt, ez utóbbi dátum terjedt el, s még szakmai körökben sem sikerült tudatosítani a helyes dátumot.

Illetve volt, aki tudomást vett róla a maga módján. Egy már elhunyt kutató például úgy reagált erre, hogy kár volna az évszázados hagyományt megtörni; ha már oly sok nemzedék hitt abban, hogy Madách 21-én született, hagyjuk meg az utókort is ebben a tévhitben; a hagyománynak, a rítusnak ezúttal rendeljük alá a tudományt. Ma már ez is bátor és korrekt álláspontnak mondható azzal a gyakorlattal szemben, amely nem vesz tudomást semmiről, nem vall sem tudományos sem másfajta értékeket, egyszerűen csak csak időről időre téves adatot közöl minden kommentár nélkül Madách születésnapjával kapcsolatban.

Ez csak egyetlen életrajzi részlet volt, amelynek furesaságára Radó György felfigyelt, s ahol a közhiedelemmel szemben tárgyilagosságra törekedett.

A Madách Imre életrajzi krónika megjelenése után fontolgatta a *József Attila életrajzi krónika* megírását is, ám a közbejött politikai változások évekre elterelték a figyelmét a nagy vállalkozásról, s mire ismét az irodalom felé fordult, addigra már csak 1905-től 1922-ig tudta a témát feldolgozni.

1989-től megsokasodtak történelmi visszaemlékezései, politika cikkei; beszélgetéseinkben egyre gyakrabban kerültek szóba ilyen témák. Mindig érdeklődéssel hallgattam (mert hozzászólni nemigen tudtam): mi újság a huszadik században? Emlékszem, egy ízben azzal fogadott, hogy-rájött: mi is volt '56-ban. Polgárháború. Kétkedve néztem rá, volt is ellenvetésem, de végülis meggyőződött. Azóta magam is terjesztem Radó György nyelvhasználatát.

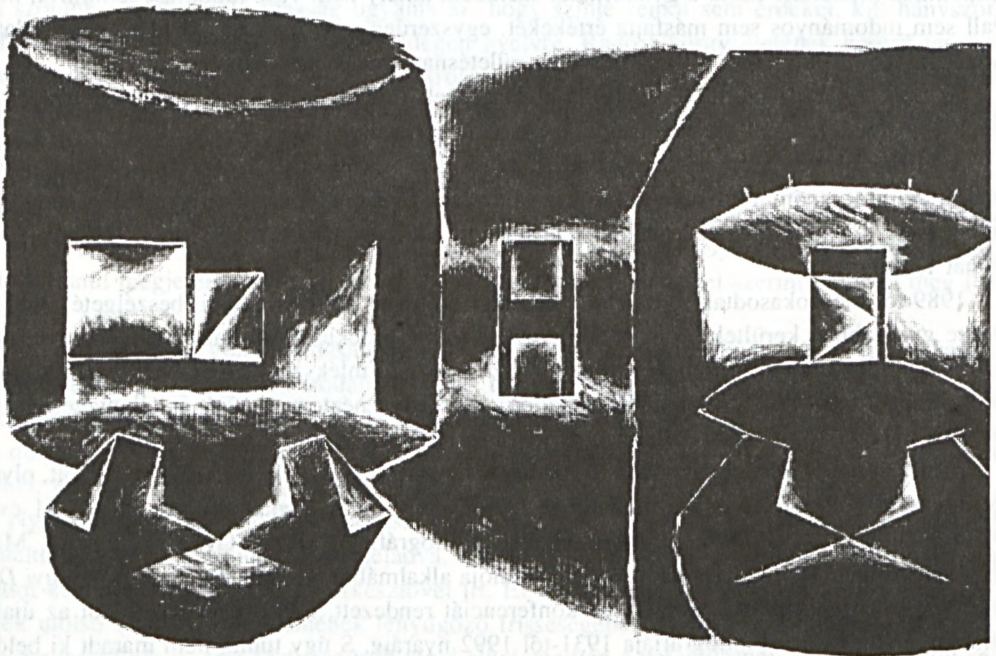
Amilyen nehéz volt eligazodni a szobáiban a tengernyi könyv, kéz- és gépirat között, olyan példás rend volt a fejében s a munkáiban. Vajon hány olyan irodalmárunk van, aki 61 évre visszamenően összeállította publikációinak a bibliográfiáját? Radó György megtette. Mire 1992 novemberében, születésének 80. évfordulója alkalmából Szombathelyen a *Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola* nemzetközi konferenciát rendezett, addigra meg is jelent az újabb munka, életművének bibliográfiája 1931-től 1992 nyaráig. S úgy tűnik, nem maradt ki belőle semmi.

Ma, amikor sokan arra sem szívesen emlékeznek, amit öt-tíz vagy éppen harminc-negyven évvel ezelőtt írtak, ő bátran felvett saját bibliográfiájába olyan tételeket is, amelyeket pedig nyugodtan letagadhatott volna. Ugyan kinek jutna eszébe a harmincas évek olasz sajtójában

Radó György cikkeit keresni. Ő azonban mégsem feledkezett meg arról, hogy életének, életművének az is része volt, amit akkoriban írt. Mint ahogyan a Marinettitől kapott dedikált könyvtől sem vált volna meg szívesen.

Felesége halála óta ő maga is a halálra készült, miközben lankadatlanul dolgozott a szövészerkesztővel; romló látását a kincsinyke zöld monitor egyre inkább próbára tette. Az elmúlt évben már alig volt olyan nap, amikor ne foglalkoztatta volna őt a halál, de olyan se nagyon akadt, amikor ne lett volna valami új ötlete, megörökítésre érdemes gondolata.

Az utókor már csak egy módon róhatja le kegyeletét. Ha zajos, gyorsan feledésbe merülő megemlékezések, s más kultikus cselekedetek és pótcsekelvények mellett, annak rendje s módja szerint megjelenteti azokat az írásait, amelyekre ő maga már nem talált kiadót. Sírján a megemlékezésnek a nyári napok forróságában amúgy is gyorsan hervadó virágkoszorú mellett egy könyvet illenék előbb-utób elhelyeznünk: meg nem jelent műveinek kötetét.

Szórtsey Gábor munkája